

Szabó Miklós

A hadtudomány továbbfejlődése a Magyar Néphadseregben és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián a '60-as évek második felében

A szerző – folytatva a magyar hadtudomány és a tudományos felkészítés 1956 utáni fejlődésének bemutatását – jelen tanulmányában azt vizsgálja, hogy a Hadtudományi Kutatómunka Távlati Terve (1966–1970) miként realizálódott a Magyar Néphadsereg, illetve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tudományos tevékenységében. Emellett bemutatja az ebben a periódusban tudományos fokozatot szerzetteket és témáikat.

A címben jelzett téma iránt érdeklődők a Hadtudomány korábbi számaiban tömör összefoglalását kaphatták a II. világháború utáni magyar hadtudományi tevékenység és képzés beindításának, illetve kezdeti sikereinek.¹ Most ezen erőfeszítések újabb periódusával ismerkedhetünk meg.

Csémi Károly vezérőrnagy, vezérkari főnök, miniszterhelyettes,² a honvédelmi miniszter 020/1965. évi parancsa alapján, a december 14-én 04120/VK. 1.Csf.ség-65. számon a HM Katonai Tanácsa elé terjesztette az 1966–1970-ig terjedő Hadtudományi Kutatómunka Távlati Tervét.³ Ezt a Magyar Néphadseregben (MN) folyó tuda-

---

1 M. Szabó Miklós: A hadtudományi munka a Magyar Néphadseregben, illetve a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián az 1950-es évek második felében. *Hadtudomány*, 2009/3–4. sz. 68–80. o., Úó: A tudományos munka kibontakoztatása és a hadtudományi aspirantúra megszervezése az 1960-as évek első felében. *Hadtudomány*, 2010/1–2. sz. 97–110. o., továbbá Úó: A hadtudomány első kandidátusai. *Hadtudomány*, 2010/4. sz. 48–57. o.

2 Csémi Károly (1922–1992) katonatiszt, vezérezredes. A Honvéd Akadémia, majd a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Páncélos Tanszék tanszékvezetője (1953–1956), hadosztályparancsnok (1956–1957), a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka (1957–1961), az 5. Hadsereg parancsnoka (1961–1963), vezérkari főnök, miniszterhelyettes, a honvédelmi miniszter első helyettese (1963–1973), a Varsói Szerződés (VSZ) Egyesített Fegyveres Erők főparancsnokának magyar helyettese (1969–1984), honvédelmi minisztériumi államtitkár (1973–1984). A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (ZMNE) *Pro Militum Artibus* (A hadtudományért) posztumusz kitüntetője.

3 Hadtörténelmi Levéltár Magyar Néphadsereg (HL MN) 1965/T – 101. őrzési egység (ő. e.) (1965. 12. 14.)

mányos kutatómunka alapvető tervezési okmányául szánták, s mint ilyen, minden szintre és szervezetre kötelező érvényűnek tekintették. E szerint a hadtudományi kutatómunka fő feladatai:

I. A hadművészet elmélete terén:

- Az MN szárazföldi csapatainak támadó hadművelete és harca a háború kezdeti időszakában erdős-hegyes terepen, a hadszíntér teljes szélességében. (1969. második felében MN szintű tudományos konferencián bemutatni.)
- Az ország területén maradó fegyveres erők feladatai és működése a szervezett állami élet biztosítása érdekében, különös tekintettel a polgári védelem (PV) tevékenységére. (Az 1967 második felében megtartandó MN-szintű konferencián meghatározni a kutatás további irányát, ezt követően, a kutatással párhuzamosan javaslatot tenni a gyakorlati intézkedésekre.)
- Az ország légtérének oltalmazása a légi támadó- és a légvédelmi eszközök várható fejlődésének tükrében. (1969 második felében Országos Légierő Parancsnokság [OLP] szintű tudományos konferencia szervezése.)
- Az anyagi biztosítás és utánszállítás rendszerének, módszerének korszerűsítése.

II. A katonai vezetés elmélete terén:

- Az MN béke- és háborús vezetési rendszerének felülvizsgálata.

III. A katonai rendszer elmélete terén:

- Az MN haderónemei, fegyvernemei, szakcsapatai, kiszolgáló alakulatai szervezetének további korszerűsítése. (1967 második felében magasabb szintű konferencián tisztázni a fennálló rendszert, majd 1970 első felében az új elgondolás megvitatása.)
- A mozgósítás korszerű viszonyok közötti lehetőségeinek, továbbá a személyi tartalékgazdálkodás feladatainak és követelményeinek kutatása.
- A fegyveres erők háborús anyagellátásának előkészítése békében és biztosítása háború esetén. (A kutatómunka során két magasabb szintű konferenciát kell tartani, továbbá 2–3 esetben a szovjet, csehszlovák és lengyel hadseregek illetékes szerveivel tapasztalatcsere szervezendő.)
- Az MN gazdálkodási mechanizmusának kialakítása a népgazdaságban bevezetésre kerülő új gazdasági mechanizmus alapján. (A munka során az Országos Tervhivatal, a Pénzügyminisztérium és az illetékes minisztériumok, továbbá az MN megfelelő szerveinek bevonásával 2–3 esetben tapasztalatcsere-t kell szervezni.)

IV. A katonai kiképzés elmélete terén:

- A csapatkiképzés rendszerének, tartalmának és módszerének korszerűsítése.
- A tiszti kiképzés és továbbképzés rendszerének korszerűsítése.

V. Az eszmei-politikai nevelés terén:

- Az MN személyi állománya katonai nevelése korszerű rendszerének kialakítása a magas fokú erkölcsi-politikai állapot és a szocialista népművelés által

támasztott követelmények figyelembevételével. (Egy magasabb szintű tudományos konferencia megtartásával.)

- A Magyar Népköztársaság (MNK) polgárainak honvédelmi nevelése. (Két vitafórumon megtárgyalni a közoktatás és a népművelés szakembereivel, valamint az ifjúsági szövetség vezetőivel.)
- A várható hadszíntér ideológiai és politikai, szociológiai és demográfiai tanulmányozása, feldolgozása, valamint a lakosság és az ellenséges csapatok körében végzendő korszerű eszmei felvilágosító propagandamunka rendszere, tartalma, formái, eszközei, módszerei.

VI. A hadtörténelmi tudományok terén:

- Az MN történetének feldolgozása megalakulásától 1957-ig. (Egy tudományos konferencia szervezése, polgári történészek bevonásával.)
- A magyar partizánmozgalom történetének feldolgozása. (Monográfia készítése.)
- A magyar internacionalisták történetének feldolgozása. (Monográfia.)

VII. A haditechnika terén:

- Az MN szárazföldi csapatainak fegyverzete és felszerelése a háború kezdeti időszakában, erdős-hegyes terepen, a hadszíntér teljes mélységében vívott támadó hadművelet és -harc követelményei tükrében. (A kutatómunka eredményeit tudományos konferenciákon kell megvitatni, 1969 második felében, a téma egészéről MN szintű tudományos konferencia tartandó. A munka folyamán 2–3 esetben tapasztalatcserét kell szervezni a baráti hadseregek megfelelő szerveivel.)
- Az ország területén maradó fegyveres erők, különös tekintettel a PV erőinek technikai felszerelésére. (1967 második felében MN-szintű tudományos konferencia tartása a kutatás további irányainak meghatározására.)
- Az MN anyagi biztosításának és utánszállítási rendszerének gépi eszközei. (Tudományos konferencia rendezése, majd kísérleti gyakorlat szervezése a csomagolás, a rakodás és a szállítás gépesítésének tanulmányozására.)
- Az MN béke- és háborús vezetési rendszerének, valamint ügyvitelének gépesítése.
- Az MN egységes villamosenergia-rendszerének kialakítása. (MN-szintű konferencia.)

Az anyaghoz határozati javaslatot is csatoltak, mely szerint:

- A HM Katonai Tanácsa (KT) egyetért a távlati tervben foglaltakkal és javasolja a honvédelmi miniszternek annak jóváhagyását.
- Megbízta a vezérkari főnököt, valamint a politikai és a kiképzési főcsoportfőnököket, továbbá az MN hadtápfőnökét a tervben szereplő komplex feladatok részletes kutatási terveinek elkészítésével és a kutatás beindításával. (Legkésőbb 1966. március 31-ig.)
- A KT 1966 decemberben tér vissza erre a kérdésre. Akkorra a vezérkari főnök terjesszen elő összefoglaló jelentést.

Valószínűleg az ezekkel az elképzelésekkel is összhangban kifejtett tevékenység eredményeként, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (ZMKA) magasabb szintű tudományos tevékenységét bizonyítja, hogy az 1965–1966-os tanévben megkezdődött az alábbi három, központilag meghatározott téma kutatása:

- A Magyar Néphadsereg szárazföldi csapatainak támadó hadművelete és harca a háború kezdeti időszakában erdős-hegyes terepen, a hadszíntér teljes mélységében.
- A szárazföldi csapatok vezetési rendszere korszerűsítésének kérdései.
- A katonai vezetés legfontosabb kérdései.

A jelzett témákat a későbbiekben az MN III. Tudományos Konferenciáján vitattak meg.⁴

Az 1966. február 16-án kelt 17. számú akadémiaparancsban⁵ – a fejlődés gyors ütemére, az új kihívásokra adandó válaszok közreadásának biztosítására és a hadtudományi kutatómunka további fellendítésére hivatkozva – pályázati felhívást tettek közé tanulmányok megírására a következő témákban:

- A tömegpusztító és hagyományos eszközök együttes alkalmazásának összehangolása. (*Mint látható, ekkor már nem akartak mindent tömegpusztító fegyverekkel megoldani* – Sz. M.)
- Az ellenség megsemmisítésének módjai támadó hadműveletben (harcban).
- Az ellenség légi támadó eszközeinek megsemmisítése kis magasságon.
- A magasabbegység üzemanyaggal történő feltöltésének módjai a támadó hadművelet folyamán (hosszabb megállás nélkül).
- A harcászati foglalkozások korszerű módszerei.

Ezek a témák jól érzékeltetik, hogy melyek voltak ebben az időben a legfeszítőbb problémák az akadémián, s talán a Magyar Néphadseregben is.

A pályázati feltételek meglehetősen kemények voltak: *„A pályamű tartalmazza a téma részletes, elemző módon történő kifejtését, fejlődésében és összefüggéseiben mutassa be az egyes jelenségeket; sokoldalúan indokolja meg (bizonyítsa) az újszerű megállapításokat és tartalmazzon konkrét javaslatokat a problémák megoldására. Csak olyan tanulmányokkal lehet pályázni, amelyeket eddig még nem közöltek.”* A jelítség pályamunkákat – maximálisan 50 oldalas terjedelemben – 1966. október 1-jéig kellett benyújtani a Tudományos kutató osztályra. (Itt egy kis „tudománytalanság” csúszott a fogalmazásba, mivel a bírálatokat december 1-jéig tervezték megejteni, az eredményhirdetést viszont októberre tervezték. Csak nem tudták előre az eredményt!? – Sz. M.) A meghirdetők 2–2 I. és II. díjat (6–6000, illetve 4–4000 forint), valamint 4 III. díjat (2–2000 forint) szándékoztak odaítélni.

* * *

A Hadtörténelmi Levéltárban (HL) fennmaradt a 0807/1966. számú irat (minden bizonnyal az akadémiaparancsnok által vezetett delegáció csehszlovákiai tanul-

4 Dr. Németh Ottó ezredes: Tudományos osztály. Akadémiai Közlemények. 120/I. Parancsnokság és az akadémia szerveinek története ZMKA, Bp. 1986. 195–196. o.

5 HL MN 1965/Ny – 42. ő. e. (1966. 02. 16.)

mányútjáról készített jelentés – Sz. M.) 1–2. számú melléklete,⁶ valamint egy-egy jegyzőkönyv-, illetve egyezménytervezet. Mindkét dokumentumot *Alexander Mucha* altábornagy, az Antonyin Zapotocki Katonai Akadémia, illetve *Borbás Máté* vezérőrnagy, a ZMKA parancsnoka⁷ írta – a terv szerint – alá. A jegyzőkönyvben rögzítették, hogy a két akadémiaparancsnok 1966. május 19-én tárgyalt az együttműködés kérdéseiről, majd egyezményt írt alá. Ebben – egyebek mellett – megörökítették, hogy kialakítandó egy hároméves távlati együttműködési terv is, aminek az akadémiák tudományos munkájára vonatkozó távlati tervein kell alapulnia. Ebben meg kell határozni az együttműködés fő területeit a tudományos és a tanulmányi munkában; annak fő formáit és módszereit, valamint a kölcsönös kapcsolatok lehetséges időbeni határait. E távlati terv évenként pontosítandó. A tárgyalás idején úgy látták, hogy az együttműködést a következő kérdésekre kell kiterjeszteni:

- az oktatás-nevelés tervezése, dokumentációja, módszertana;
- az oktatás korszerűsítése;
- a programozott oktatás problémái és alkalmazási lehetőségei;
- a tanárok továbbképzésének módszerei;
- a parancsnok és a törzs munkájának korszerűsítése, a vezetés automatizálása és gépesítése;
- a korszerű hadműveletek problémái, különös tekintettel a támadó harccselekményekre, valamint a korszerű hadműveletek fegyvernemi és anyagi-technikai biztosítására, illetve a számítógépek hadügyben történő felhasználására.

A kapcsolatok fő formáiként jelölték meg a tanszékek közötti konzultációkat a tanulmányi és tudományos problémákról; a tudományos konferenciákon való részvételt, valamint a tananyagok cseréjét.

Az egyezmény tervezete már – sok más mellett – az alábbiakat rögzítette:

- Az együttműködés a szárazföldi haderőnemmel kapcsolatos katonapolitikai, hadtudományi és oktató-nevelői problémákra vonatkozik.
- Az együttműködés megszervezése és végrehajtása érdekében hároméves távlati tervet, illetve egyéves terveket kell megalkotni, melyeknél kölcsönös konzultációk során határozatnak meg az együttműködés konkrét feltételei és feladatai. A következő évre vonatkozó éves tervet a minden év májusában kell elkészíteni.
- *Az egyezmény* a honvédelmi miniszterek jóváhagyásával lép életbe.

Borbás vezérőrnagy 1966. október 12-én, 01293. számon terjesztette fel – a hadművelési csoportfőnök útján – a vezérkari főnökhöz összefoglaló jelentését az 1965–1966. tanulmányi év végrehajtásáról.⁸ E szerint a tudományos munka célirányosan fejlőd-

6 HL MN 1966/T – 11. ő. e. (1966. május)

7 *Borbás Máté* (1916–1991) őrnagy (1949), alezredes (1951), ezredes (1952), vezérőrnagy (1954). A 6 hónapos Törzstiszti tanfolyam (1948–1949) és a leningrádi 1 éves Magasabb tüzértanfolyam (1949–1950) elvégzése után az MN tüzéparancsnokának törzsfőnöke (1951–1953), majd az MN tüzéparancsnoka (1953–1955) volt. A moszkvai Vorosilov Vezérkari Akadémia hallgatója (1955–1957), ezt követően az OLP (1958–1961), illetve a ZMKA (1961–1969) parancsnoka; a kiképzési főcsoportfőnök testnevelési és sportügyeket felügyelő helyettese (1969–1971). A ZMNE *Pro Militum Artibus* posztumusz kiténtetettje.

8 HL MN 1966/T – 11. ő. e. (1966. 10. 12.)

dött, bár az akadémia kettős funkciója még nem eléggé domborodott ki. A tanszékek többsége már befejezte az általa oktatott tananyag rendszerező (tankönyvekbe és tansegédletekbe foglaló) munkáját. Megjelent *Az ellenséges atomeszközök elleni harc* és az *Általános harcászat*. Hiányosság viszont, hogy kevés újszerű módszertani tudományos munka jelent meg, továbbá lemaradás mutatkozik a vezetőképzés jobb módszereinek és a programozott oktatás bevezetésének kutatásában.

Az elmúlt tanévben 2 kandidátusi disszertáció, 8 egyetemi doktori értekezés, 8 monográfia, 3 tankönyv, 60 tansegédlet (jegyzet), 70 tanulmány és 154 cikk jelent meg. Emellett végrehajtottak 3 felmérést, 21 kísérletet, megszerveztek 16 tudományos ismeretterjesztő rendezvényt és számos elméleti vitát.

Az akadémia parancsnoka ugyanebben az összefoglaló jelentésében megszabta az 1966–1967. tanulmányi év feladatait. E szerint (csak e tanulmány szempontjából differenciálva):

- kutatni kell a korszerű módszereket, majd tudományosan kimunkálni azokat;
- elő kell készíteni a katonai vezetés problémái tudományosan megalapozott oktatásának feltételeit;
- a tudományos munkában a központilag meghatározott témák kidolgozására, azaz a hadszíntér meghatározott körzetében folyó támadó hadművelet, az erdős-hegyes terepen folyó harc, a csapatok vezetése és a vezetés alapjainak kérdéseire kell koncentrálni;
- a tanulmányi tervező-szervező és kidolgozó munkában tudományos szinten oldandók meg a hároméves oktatásra való áttérés még hátralévő feladatai, s ezzel párhuzamosan folytatandó az oktatás tartalmának a korszerűsítése és további szakosítása.

Imre Gábor ezredes⁹ a 003555/VK. 1.Csf.-ség számú anyag 3. számú mellékleteként írta alá 1966. december 9-én az MN-ben folyó tudományos kutatómunkáról szóló jelentést.¹⁰ E szerint:

- Kialakult a hadtudományi kutatómunka mechanizmusa, megalakultak a Tudományos Tanácsok (19, mintegy 200 fővel.). A Távlati Tervben szereplő komplex feladatok vonatkozásában létrehozták a kutatómunkát közvetlenül irányító bizottságokat, közel 240–250 fővel. Úgyszintén megkezdte munkáját a 11 függetlenített és kb. 100, nem függetlenített tudományos szervező;
- Az érintettek lebontották saját területükre a Tudományos Terv feladatait, ezek alapján elkészítették a hadtudományi kutatómunka részletes terveit, s az egyes időszakok ezekből adódó kutatási feladatait;
- Bár a tervezés elhúzódott maga a kutatómunka is sokat ígérően és széleskörűen beindult. Pozitívan változott a tudományos munkával kapcsolatos szemlélet is;

⁹ Imre Gábor (1928–1995) vezérőrnagy, a vezérkari főnök általános helyettese, a ZMNE *Pro Militum Artibus* posztumusz kintüntetettje.

¹⁰ HL MN 1966/T – 11. ő. e. (1966. 12. 09.)

- Megtörtént a polgári szervezetekkel való együttműködés kialakítása, ami bizonyos területeken (például polgári védelem) csak kezdeti lépésnek tekintendő, ugyanakkor jónak mondható haditechnikai vonatkozásban. viszont
- Az eredmények ellenére sem kielégítő azonban a kutatómunka központi szervezése és irányítása, személyi feltételei; a hadműveleti követelmények és alapelvek megfogalmazása; a tudományos tanácsok szervezettsége, valamint a komplex kutatás módszereinek ismerete és a tudományos tájékoztatás.

1966-ban sikeresen folyt a tudományos képzés is. Ennek eredményeként a hadtudományok kandidátusa tudományos fokozatot szerzett *Fenyő Tibor* ezredes (?) (Nyugat-Németország katonai potenciálja), *Lantódi József* ezredes¹¹ (A honi légvédelem együttműködési elvei), *Schneider Pál* alezredes (?) (A hadműveleti és harcászati rádió-felderítő csapatok szervezése, felszerelése és alkalmazása), valamint *Szántó Imre* őrnagy¹² (A nyugat-európai tőkés országok katonaföldrajzi értékelése, különös tekintettel a hadiiparra). (*Fenyő Tibortól és Schneider Páltól – majd később Ady Zoltántól – elnézést kérek, a védéskori rendfokozatukra nem találtam adatot, de közvetve valószínűsíthetőek ezen, vagy eggyel alacsonyabb rendfokozatuk – Sz. M.*)

* * *

Az akadémia tanulmányi osztálya vitaanyagot készített a ZMKA szervezetének módosításáról, amit a parancsnokság 0320. számon iktatott 1967. február 24-én.¹³ Ezt azzal indokolták, hogy legmagasabb fokú katonai tanintézetként lényegesen megváltozott az akadémia funkciója: az oktató-nevelő tevékenység mellett a Magyar Néphadsereg egyik tudományos központjává fejlődött, tehát *tudományos intézménnyé is vált*, s ezt a szervezetnek is tükröznie kell. E kettős funkciójából adódó feladatokat: mind az oktató-nevelőmunkát, mind a tudományos kutatást a tanárok végzik. Az évek során, ennek megfelelő rétegződés ment végbe a tanári karon belül. Ezt, s az ezzel járó erkölcsi-anyagi megbecsülést nem biztosítják a jelenlegi szervezeti keretek.

Mindezekből a bekövetkezett változásokból adódóan az akadémia jelenlegi szervezete csak részben felel meg az új helyzetnek, hiszen például az akadémiaparancsnok-helyetteseknek alárendelt szervek nem funkcionálhatnak az új helyzetben a bekövetkezett aszinkron miatt, azaz a helyettesi munkakör tartalma nem egyezik meg a feladatok funkcionálisan elhatárolt tartalmával. Egy másik példa: a tanulmányi helyettes az oktató-nevelő tevékenységért felel, azonban kizárólag a tanulmányi tervezés tartozik hozzá, ami annak csak egy eleme. Ugyanakkor több adminisztrációs feladat terheli. A hadtudományi helyettes feladatköre a hadműveleti-harcászati és a technikai oktatás, valamint a tudományos munka irányítása. Tehát egyaránt foglalkoznia kell oktató-nevelő és tudományos munkával, miközben közvetlen előjárója 13 szakmai tanszéknek és a tudományos könyvtárnak. A társadalomtudományi

11 Dr. Lantódi József (1925–) vezérőrnagy, vezérkari főnök-helyettes, a ZMKA parancsnoka, a hadtudományok kandidátusa, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem *Doctor Honoris Causa* – Tiszteletbeli Doktora.

12 Dr. Szántó Imre (1929–1993) alezredes, a ZMKA tanszékvezető-helyettese, a hadtudományok kandidátusa.

13 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 02. 24.)

helyettes funkciója hasonló, csak az alárendeltek számában és az oktatás eltérő jelle-
gében van különbség.

A fenti problémák megszüntetésének szükségessége indokolja az új szervezet létrejöttét, melynek lényege, hogy:

- a parancsnok tanulmányi helyettese az akadémia fő funkciójából adódó okta-
tató-nevelő tevékenység szakmai irányítását végezze;
- a parancsnok hadtudományi helyettese a katonai tudományos tevékenységet
irányítsa;
- a parancsnok társadalomtudományi helyettese feleljen a társadalomtudomá-
nyi oktatásért, egyben legyen a kar vezetője;
- a lineáris szervezeti forma megteremtése érdekében célszerű létrehozni az
oktató-nevelő és a tudományos funkciót szakáganként (társadalomtudomá-
nyi; szárazföldi összefegyvernemi; honi légvédelmi összefegyvernemi; száraz-
földi-honi légvédelmi szakcsoport) egyesítő karokat (fakultás), melyek vezetői
közvetlenül az akadémiaparancsnoknak vannak alárendelve;
- a parancsnok anyagi és ellátási helyettese kezében összpontosulna a funkció-
nális feladatoknak alárendelt anyagi-technikai, ellátási és adminisztrációs fel-
tételbiztosítása;
- a szakágakban csoportosított tanárokat az oktatásban és a kutatásban szerzett
tapasztalatuk, valamint a munkájuk színvonala alapján 3 csoportba (kezdő,
gyakorlott, kiemelkedő) kell sorolni, ami egyben alapja lenne az illetményük
meghatározásának.

És a nagyon fontos zárómondat: az új szervezet nem kíván létszámemelést!

Néhány héttel később az akadémiaparancsnok a 0180/1966. számú végrehajtási utasítá-
sában bizottságot állított fel a harcászati-hadművelti oktatás anyaga tartalmának a
megvizsgálására. Erre hivatkozva, dr. Kovács József ezredes,¹⁴ a bizottság elnöke,
1967. március 31-én 19 oldalas jelentést terjesztette fel Borbás Máté vezérőrnagyhoz,
amit 0477. számon iktattak a parancsnokságon.¹⁵ Ebben:

- Első lépésként vizsgálták a hadtudomány fejlődésének tükröződését az okta-
tásban. Erre a kérdésre a bizottság nem adott konkrét választ, helyette eszme-
futtatást végzett arról, hogy ennek milyen előfeltételei vannak, sőt figyelmeztet-
tet: „A legújabb tudományos eredmények kísérleti ellenőrzése – ahol ez lehetséges – az
első lépcsőfok, amelyet az oktatónak feltétlenül meg kell tennie, mielőtt ezeket az ered-
ményeket a tananyagba bármilyen formában is beépíti.” (115. f.). A matematikával is
magasabb színvonalon kell foglalkozni, mert ezt követeli a korszerű háború, s
azon belül a gyors, megalapozott döntés kényszere. „Összességében a tudomá-
nyos technikai forradalom várható eredményei alapján az alapozó ismeretek körének
kibővítése áll előtérben” – állapította meg a bizottság. (123. f.)
- Arra az általuk megfogalmazott kérdésre, hogy a problémák megoldása mit
követel a tanárok felkészülése terén, a következő válaszokat adták:

14 Dr. Kovács József (1915–2005) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője, az hadtudományok első kandidátusa-
inak egyike.

15 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 03. 31.)

- tovább erősíteni azt a tendenciát, hogy a tanári kar csaknem minden tagja diplomás, emellett egyre többen szereznek másoddiplomát, pedagógiai végzettséget vagy tudományos fokozatot;
- a tanári továbbképzés tartalmának és rendjének sürgős felülvizsgálata szükséges;
- a tanárokat érdekeltté kell tenni felkészültségük emelésében, azaz, legyen a magasabb beosztásba kerülésük előfeltétele a hadtudományi munkavégzés, a meghatározott szakmai és nyelvvizsgák letétele;
- kialakítandó a tudományos kutatás és az oktatás szoros egysége;
- a tanárok leterheltségének csökkentése, s ezzel párhuzamosan a legkorszerűbb szakirodalom biztosítása;
- intenzívebb kapcsolattartás a csapatokkal (gyakorlatokon, éleslövészeteken való részvétel) és a polgári egyetemekkel.

Úgy vélem, a bizottság több megfontolásra és végrehajtásra méltó, ez által előrevívó gondolatot adott az érdekeltek számára, hozzájárulván ezzel a további korszerűsítéshez.

Borbás vezérőrnagy szeptember 15-én, 01065. számon terjesztette fel a vezérkari főnökhöz – tervezet formájában – az akadémia Ideiglenes Szervi Határozványát és Működési Szabályzatát.¹⁶ Ebben az új anyagban részletezték a Tudományos Tanáccsal (TT) mint az oktató-nevelő és tudományos kutatómunka területén a parancsnok tanácskozó szervével kapcsolatos kérdéseket. E szerint a TT elnöke az akadémia parancsnoka, elnökhelyettese a hadtudományi helyettes. Tagjai a parancsnokhelyettesek és azok főmunkatársai; a tanszékvezetők; a tanulmányi, illetve a tudományos osztályvezetők; a fakultásparancsnokok, valamint a tudományos fokozattal rendelkező törzs- és tanári állomány.

Ugyancsak az akadémiaparancsnok írta alá október 18-án a 01185/1967. számú, 22 oldalas összefoglaló jelentést a vezérkari főnök számára, amelynek tárgya: az akadémia 1966/1967. tanulmányi évben végzett munkája.¹⁷ „Az akadémiának még az 1966/67. tanulmányi évben is érvényben volt szervezete 1957-ben, az akkori sajátos követelményeknek megfelelően alakult ki. Az azóta eltelt időszakban – a hadügyben végbement forradalom hatására – az akadémia funkcióinak tartalmában gyökeres változások mentek végbe. A változott körülményeknek megfelelően kialakultak az akadémiai képzés újszerű profiljai (szárazföldi csapatok, honi légvédelmi csapatok és a politikai munkás állományú tisztek képzése), beindult a hadműveleti tanfolyam. A hadügyi forradalom hatása részleteinek feltárása, az oktató-nevelő munka színvonalának emelésének követelménye előtérbe helyezte a hadtudományi kutatást is, amelynek következtében az akadémia – hadművészeti vonatkozásban – a néphadsereg egyik tudományos központjává vált.” (256. f.)

A tanulmányi folyamat szervezése és irányítása vonatkozásában arról jelentett, hogy „Az elmúlt tanulmányi évben tevékenységeink főirányát az oktató-nevelő munka gyakorlatiasabbá tétele, a tananyag tartalmának korszerűsítése, az oktatás anyagi-technikai bázisának továbbfejlesztése, a tanári kar elméleti felkészültségének növelése, a tudományos munka minőségének fokozása, a vezetés színvonalának általános emelése, valamint az előttünk álló

16 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 09. 15.)

17 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967. 10. 18.)

perspektivikus feladatok megoldása feltételeinek feltárása képezte.” (257. f.). Ennek megfelelően – egyebek mellett – a társadalomtudományi tananyaghoz hasonlóan, sikerül megoldani a hadtudományi tantárgyak tömörítését, a gyakorlatiasság fokozását, az oktatás anyagi-technikai bázisának korszerűsítését.

A tudományos munka a helyes irányban fejlődött tovább, a tanári kar szemléletében erősödött a korszerű oktató-nevelő és a tudományos munka szerves egységének a felismerése. A központilag meghatározott feladatok végrehajtása mellett előtérbe kerültek az oktatás korszerűsítését közvetlenül érintő munkák, mint például a honi légvédelmi tananyagok kidolgozása és rendszerezése, vagy a korszerű védelem kérdéseinek kimunkálása, majd tudományos konferencián való megvitatása. Ebben a tanévben az akadémiáról 6 főt vettek fel aspirantúrára (itt is megismételte „győzelmi jelentését”: 1 fő [Szántó Imre alezredes] megvédte kandidátusi disszertációját és további 3 nyújtotta be elbírálásra értekezését). Ugyanakkor fékezőleg hatott a tudományos tevékenység fejlődésére a komplex kutatások vezetésére vonatkozó tapasztalatok hiánya, továbbá az idegen nyelvek és a matematika hiányos ismerete. Az elkészült munkákban sokszor nem tükröződött helyesen a történelmi szemlélet, vagy az ember és a technika helyes viszonya.

Borbás vezérőrnagy ugyanebben az összefoglaló jelentésében megszabta az 1967–1968. évi feladatokat, amiket alapvetően az határozott meg, hogy „... biztosítanunk kell a módosult szervezeti felépítésben létrehozott új tanszékek profiljainak kialakítását és az általuk oktatandó tananyag színvonalas kidolgozását; be kell fejeznünk továbbá a 3 éves oktatásra történő teljes átállást, folytatnunk kell a nevelésközpontú képzés megvalósítását, fokoznunk kell az oktatás tartalmi és módszertani korszerűségét, meg kell oldani az oktató-nevelő és tudományos munka távlati feladatainak kidolgozását”. (270–271. f.)

Az „év végi hajrá” nem került el a Tudományos Minősítő Bizottság Hadtudományi Szakbizottságát (TMB HSZB) sem. A 093., a 0252., a 0447., a 04155., a 001352. valamint a 01340. számokon szerepelnek Nyári György mk. ezredes, Bokor Imre mk. alezredes, Gutheil Jenő alezredes, dr. Vámos László orvos alezredes, Bognár Károly alezredes és Kolozsvári Sándor alezredes által benyújtott kandidátusi értekezések.¹⁸ Közülük Bokor Imre (Hadművelési harcászati rakéták anyagi-technikai biztosítása), Gutheil Jenő (A tisztképzés rendszere és a felsőfokú tisztképzés alapvető kérdései) és Nyári György (Szempontok a RÁF-berendezések nomenklatúrájának összeállításához) még 1967-ben sikeresen meg is védte disszertációját.

A tudomány művelői más területen szintén jeleskedtek: 1967-ben látott napvilágot dr. Lantódi József és dr. Móricz Lajos¹⁹ közös kiadványa a *Parancsnokoknak, főnököknek a tudományos munkáról*, illetve a dr. Móricz Lajos és dr. Nagy Gábor²⁰ által szerkesztett *Új haza, új hadsereg* című könyv.²¹

18 HL MN 1967/T – 411/III. ő. e. (1967)

19 Dr. Móricz Lajos (1923–) ezredes; a ZMKA, majd az MNVK Tudományos osztály vezetője; a hadtudomány doktora, Zrínyi Miklós-díjas, a ZMNE Tiszteletbeli Doktora.

20 Dr. Nagy Gábor (1916–1988) vezérőrnagy, a ZMKA Hadművészet története tanszék vezetője, a politikai főcsoportfőnök első helyettese, a hadtudomány kandidátusa.

21 Móricz Lajos: *Békében és háborúban. Egy magyar katonatiszt emlékei a XX. század nyolc évtizedéről*. Budapest, 2000. 190–191. o.

Az 1967. november 1-jével életbe lépett (és 1980. január 1-jéig hatályos) ZMKA Ideiglenes Szervi Határozvány és Működési Szabályzat (az ekkortól ezen a néven működő) Tudományos osztályt az akadémián folyó tudományos kutatás központi tervező-szervező és koordináló szervévé jelölte ki.²²

* * *

Az 1960-as évek utolsó harmadában a tudományos kutatómunka centrumában továbbra is a hadművészeti kérdések vizsgálata állt. Ekkorra azonban erőteljesen fellendült a társadalomtudományi kutatás is, melyen belül a prioritást a katonai vezetőképzés hatékonyságát elősegítő, nevelésközpontú oktatás tudományosabb megalapozása, valamint a társadalomtudományi tantárgyak katonai tanintézeti profiljának kialakítását célzó kutatási témák beindítása és feldolgozása képezte. Ennek fő motorja dr. Zágoni Ernő ezredes,²³ az akadémiaparancsnok társadalomtudományi helyettese volt.²⁴

1968 első felében adta ki az akadémia parancsnoka a 01. számú intézkedését, amely az akadémiai képzés soron lévő feladatait, döntően pedig távlati fejlesztésének koncepcióit tartalmazta. Az akadémia képzés alapvető feladatát az alábbiakban rögzítette: „a hallgatók egyszemélyi katonai vezetővé képzése érdekében az önálló, produktív gondolkodáson nyugvó, szocialista meggyőződéssel párosult és az alkotó, tudományos igényű tevékenységet biztosító teljesítményképes tudás kialakítása és fejlesztése”.²⁵ Továbbá, ebben az akadémiaparancs bevezetőjében rögzítette, hogy a „... hadügyben lezajló forradalom során néphadseregünk felszerelése, kiképzése és harckészültsége az utóbbi években jelentős mértékben tökéletesedett. Gyökere szerkezeti változások következtek be, két haderőnem jött létre. Megváltozott a hadviselés módja. A Zrínyi Miklós Katonai Akadémia tevékenysége ezen változásoknak megfelelően... korszerűsödött... felsőfokú katonai tanintézeti jellege mellett, a hadtudományi kutatómunka egyik központjává is vált. A fokozatosan végrehajtott módosítások eredményeként kialakultak és megszilárdultak a képzés fő profiljai. Jelenleg a szárazföldi és a honi légvédelmi, valamint a mindkét haderőnemben szolgálatot teljesítő politikai munkás tisztek részére meghatározott követelmények alapján folyik. Megkezdődött az akadémiát végzett harcászati képzettségű tisztek hadműveleti-harcászati kiképzése”. (623–624. f.) Emellett azonban az oktató-nevelő munkában nem domborodott ki kellően az oktatás nevelőközpontú jellege, kevésbé érvényesültek az önálló gondolkodás fejlesztésének formái. Megoldatlan maradt az ismeretanyag haderőnemen belüli differenciálásának és integrálásának harmonikus egysége.

Mindezek következtében „A Honvédelmi Miniszter elvtárs parancsai és a Vezérkari Főnök elvtárs utasításai alapján 1970-ig el kell érni, hogy az akadémia folyamatos és komplex jellegű fejlesztés révén életének és tevékenységének minden területén eredményesen felkészüljön a fokozott követelmények maradéktalan teljesítésére. Mindez szükségessé teszi az akadémia főfeladatainak hosszabb időszakra történő megszabását”. (626–627. f.) Ennek megfelelően: A tananyag folyamatos tartalmi korszerűsítésével biztosítandó az oktató-nevelő

22 Dr. Németh Ottó ezredes: Tudományos osztály... Uo. 200. o.

23 Dr. Zágoni Ernő (1929–1992) ezredes, a történelemtudományok kandidátusa, a hadtudományok doktora, a ZMKA parancsnok társadalomtudományi helyettese.

24 Dr. Németh Ottó ezredes: Tudományos osztály. Uo... 186. o.

25 Dr. Simon Sándor vezérőrnagy: Történeti áttekintés. Akadémiai Közlemények. 120/I. Parancsnokság és az akadémia szerveinek története ZMKA, Bp. 1986. 37. o.

munka minőségileg új és magasabb szintre emelésének alapvető feltétele. A tananyag tartalma mindenkor álljon összhangban a nevelés és képzés céljával, feleljen meg a tudományosan bizonyított legújabb elveknek, mutassa be a tudományok fejlődésének további irányát. A különböző szinteken nem ismételtető meg a korábban oktatott tisztiiskolai, vagy akadémiai tananyag.

Ami a tudományos munka célját illeti, a katonai és politikai vezetőképzés tartalmának korszerűsítése, a társadalomtudományi, továbbá a katonai tananyag tudományos megalapozása és korszerűsítése, valamint az MN érdekét szolgáló, központilag kitűzött kutatási feladatok megoldása. Emellett, más katonai szervek/szervezetek tudományos tevékenységének a segítése. Mindezek érdekében fel kell mérni a hadügyben végbement változásokból a vezetésre és a vezetőkre háruló új követelményeket, majd kialakítani az ezek kielégítését szolgáló nevelésközpontú oktatómunka irányait és kereteit. Ennek keretében elemezendők a felnőttoktatás sajátos problémái, az új hallgatói állomány minőségében bekövetkező változások, továbbá a tanári állománytól elvárható ideológiai, politikai, szakmai és pedagógiai ismeretek tartalma.

A tananyag tudományos megalapozása és korszerűsítése, valamint a központi témák magas színvonalú megoldása érdekében:

- A társadalomtudományi kutatómunka elsősorban a tantárgyak katonai vonatkozásainak eredményes kidolgozására irányuljon. A kutatás fő területei – egyebek mellett – a hadügy fejlődése, valamint a háború és béke gazdasági, társadalmi, politikai, valamint filozófiai kérdései; a szembenálló katonai koalíciók katonapolitikájának, a hadseregépítés és fejlesztés problémái, a katonai szociológia oktatása legyen.
- A hadtudományi kutatómunka középpontjába a hadművészet, ezen belül a harcászat, illetve a hadművészet alapvető kérdéseinek tudományos igényű és alkalmazó jellegű feldolgozása álljon. Kiemelt figyelmet kell kapnia a szárazföldi és honi légvédelmi csapatok alkalmazása, illetve vezetése általános és sajátos problémáinak; a fegyverzet és a különböző haditechnikai eszközök hatékonysága fokozása lehetőségeinek, a várható hadszíntér sajátosságainak és a harctevékenység fajtáinak figyelembevételével.
- A katonai vezetéselméleti és a katonai rendszerelméleti kutatások fő feladata a megfelelő tananyag kidolgozása.
- A hadművészet története terén a fegyveres küzdelem megvívásának törvényszerűségeiben beállt változások feltárására kell koncentrálni.
- A katonaföldrajzi kutatás vizsgálja meg a közép-európai térség természeti viszonyainak hatását a csapatok alkalmazására és tevékenységére.

„A kutatás fontos feladata a szovjet kutatási eredmények megismerésén túlmenően, azoknak a Magyar Néphadsereg sajátos viszonyait figyelembevevő körültekintő alkalmazása... Széles körben szükséges elemezni és kellő kritikával felhasználni a burzsoá hadtudomány eredményeit is.” (649. f.) (Kiemelés tőlem – Sz. M.)

Borbás Máté vezérőrnagy az október 1-jén kelt 068. számú parancsában értékelte az 1967–1968. tanulmányi évet.²⁶ E szerint – sok más mellett – a tudományos munka

26 HL MN 1969/T – 352. ő. e. (1968. 10. 01.)

tervszerűbb és célirányosabb művelése hozzájárult az oktatás tartalmi korszerűsítéséhez. Jelentős központi kutatási feladatokat oldottak meg. A fő figyelmet az MN III. Tudományos Konferenciáján megszabott komplex kutatási feladatok beindítására, valamint a IV. Tudományos Konferenciára előirányzott téma kutatásának megkezdésére fordították. Fokozottabban foglalkoztak az aspiránsokkal, illetve jobban bevonták a kutatómunkába a fokozattal rendelkezőket. A komplex kutatások tervezése és irányítása tekintetében a kísérleti gyakorlatok közvetlen előkészítésében mutatkozott eredmény. Kevésbé volt sikeres az azokon felvetett problémák további megoldására irányuló komplex tevékenység.

Ezzel hivatalosan is lezárult az 1967–1968. tanév és beindult az 1968–1969. kiképzési esztendő. Ennek fő feladatait a fenti parancs második részében fogalmazta meg az akadémia parancsnoka, az alábbiak szerint: *„biztosítani kell a 01. számú intézkedésben foglaltak helyes és egységes értelmezését, valamint végre kell hajtani az 1969. évre beütemezett feladatokat; fokozni kell az oktató-nevelő és a tudományos munka hatékonyságát. Folyamatosan érvényre kell juttatni az elemzések, értékelések eredményeit, következtetéseit. Az oktató-nevelő és tudományos munka vezérfonalát a továbbiakban is a nevelésközpontú oktatás egészének középpontjában álló kommunista katonai vezetőképés követelményeinek teljesítése képezze”*. (565. f.) Ennek érdekében megparancsolta:

- az oktató-nevelő munkában előtérbe kell helyezni mindazokat a kérdéseket, amelyek a tisztek politikai hivatásának, a katonai és szakmai követelményeknek, az oktató-nevelő, valamint tudományos munkának magasabb szinten történő megvalósulását segítik elő;
- fordítsanak fokozott figyelmet az új tantárgyak tudományos igényű kidolgozására;
- a központilag meghatározott témák művelése mellett a tanszékek állítsák előtérbe az oktatás-nevelés színvonalának emelésére irányuló tudományos tevékenységet. A fő figyelmet a katonai vezetéssel és a vezetőképéssel kapcsolatos témákra fordítsák.

* * *

Nemcsak az akadémia, de a hadsereg vezetői is egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a katonai tevékenység tudományos megalapozásának. Ennek szellemében, a honvédelmi miniszter az 1968. november 4-én kelt 025. számú parancsában²⁷ intézkedett a Hadtudományi Intézet felállítására. A bevezetőben hangsúlyozta, hogy *„Néphadseregünk általános fejlődése – egyéb fontos mutatók mellett – azt is bizonyítja, hogy a hadtudományi kutatómunka magas színvonalra emelkedett, eredményesebbé vált... kialakult és megszilárdult – sajátosságainkat is figyelembe vevő – szervezeti felépítése és tevékenységének mechanizmusa... eredményesen folyik a néphadsereg felkészítését szolgáló legfontosabb kutatási témák feldolgozása... A gyakorlati tevékenység egyre fokozottabb mértékben jelentkező igénye, jövő feladataink megoldása megköveteli az eddiginél magasabb színvonalú – mindenképpen a gyakorlat érdekeit szolgáló – meggondoltan és széleskörűen megalapozott hadtudományi*

27 HL HM Titkárság 1968/T – 249. ő. e. (1968. 11. 04.)

kutatómunkát. Ez az erők összefogását és az egész néphadsereget átfogó központi szerv létrehozását teszi szükségessé”. (61–61/a. f.).

Ennek szellemében, megparancsolta a Hadtudományi Intézetnek – a vezérkari főnök közvetlen szerveként – 1968. november 15-ével történő felállítását úgy, hogy 1969. január 1-jével megkezdhesse a hadtudományi kutatómunka központi tervezését, szervezését, koordinálását és ellenőrzését. Alapvető feladatai között határozott meg a kutatások eredményeinek folyamatos általánosítása és a gyakorlati életbe való bevezetése; az aspiránsképzés irányítása oly’ módon, hogy a kutatási témák elsősorban az MN gyakorlati igényeinek megoldására irányuljanak; az egész néphadsereget átfogó központi dokumentációs és tájékoztató tevékenység alapjainak megteremtése, valamint a baráti hadseregek hasonló szerveivel való együttműködés. A személyi feltételek biztosítása érdekében – a december 30-án kelt 0843. számú miniszteri parancsban²⁸ – 1968. december 31-i hatállyal áthelyezett, illetve kinevezett 3 főt – köztük *dr. Farkas Róbert* ezredest²⁹ – a Hadtudományi Intézet állományába tudományos kutató főmunkatársként, 2 főt a Tervező-szervező osztályra (közülük *Balázs István* alezredest megbízta az osztályvezetői teendők ellátásával –, *Nádor Tibor* őrnagyot pedig kinevezte a Hadtudományi tájékoztató osztály osztályvezetőjévé.

1968-ban a következők érdemelték ki a hadtudományok kandidátusa megtisztelő fokozatot: *Bencsik István* őrnagy³⁰ (A hadműveleti harcászati rakétarendszer harckészültségének növelésére irányuló technológiai korszerűsítés lehetőségei) és *Bognár Károly* ezredes³¹ (A hadászati első lépcsőbe tartozó szárazföldi csapatok harckészültsége).

Tovább építendő a Hadtudományi Intézet (HI) struktúráját, a honvédelmi miniszter, a január 31-i 036. számú parancsában,³² 1969. február 1-jei hatállyal kinevezte a HI parancsnokhelyettesévé *Bojcsuk Vladimir* alezredest és egyben megbízta a parancsnoki teendők ellátásával.

Az 1969. július 15-én kiadott 05. számú akadémiaparancsnoki parancs, melynek tárgya Az 1969–70. tanulmányi év fő feladatai³³ volt, alig 2 oldalban foglalkozott a végéhez közeledő 1968–1969. tanév értékelésével. Ez utóbbi lényege: „Az 1968–69. tanulmányi év eredményeit a 01. sz. intézkedésben foglaltak teljesítésének a megkezdése, illetve a 068. sz. parancsomban a távlati felkészülés első évére megszabott feladatok eredményes végrehajtása jellemzi; fejlődött és kellő színvonalon folyt az oktató-nevelő munka és a tudományos tevékenység”. (520. f.). A tudományos munka továbbfejlődött, hozzájárult a tananyag korszerűsítéséhez, a tanári kar látókörének a szélesítéséhez, a módszertani ismeretek bővítéséhez és a csapatok segítéséhez. Javult a tudományos kádereképzés színvonala és üteme.

28 HL MN 1968/T – 472. ő. e. (1968. 12. 30.)

29 Dr. Farkas Róbert (1911–) ezredes, a ZMKA tanszékvezetője, a hadtudományok kandidátusa.

30 Dr. Bencsik István (1930–) mk. altábornagy, anyagtervezési és közgazdasági csoportfőnök, vezérkari főnök helyettes, Stromfeld Aurél-díjas, valamint Fáy András-díjas.

31 Dr. Bognár Károly (1926–) ezredes, a közép-európai fegyverzeti és csapatcsökkentési tárgyalások magyar szakértője (Bécs), a hadtudomány doktora, Zrínyi Miklós-díjas.

32 HL MN 1969/T – 368. ő. e. (1969. 01. 31.)

33 HL MN 1969/T – 353. ő. e. (1969. 07. 15.)

Az 1969. év új hadtudományok kandidátusai: *Ady Zoltán* alezredes (?) (Ausztria katonapolitikai helyzete és várható magatartása), *Bán János* alezredes³⁴ (A közép- és magashegységben folytatott korszerű támadóharc sajátosságai, a harc sikeres megvívásának néhány alapvető problémája és azok megoldásának lehetőségei) és *Kovács Jenő* ezredes³⁵ (Ellentmondások a hadművészet elméletében az ütközet értelmezése körül. Az ellentmondások feloldásának lehetséges útjai, különös tekintettel a hadsereg találkozó ütközet megvívásának módjára).

Ezzel a felemelő adalékkal zárható a '60-as évek második fele magyar hadtudományának fejlődése.

---

34 Dr. Bán János (1920–????) alezredes, a ZMKA tanszékvezető-helyettese.

35 Dr. Kovács Jenő (1929–1996) altábornagy, akadémiaparancsnok-helyettes, hadosztályparancsnok, az MSZMP KB osztályvezető-helyettese, személyügyi főcsoportfőnök, miniszterhelyettes, a hadtudomány kandidátusa.